

САНКТ-ПЕТЕРБУРГСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ

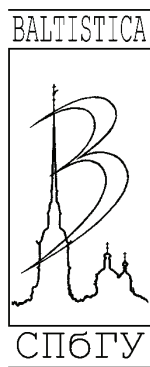
**XVI**

**международная  
научная  
конференция  
студентов-филологов**

**ТЕЗИСЫ**

*8 апреля 2013 г.  
Санкт-Петербург*

Филологический факультет  
Санкт-Петербургского государственного университета  
2013



<http://www.genling.nw.ru/baltist/>

Ответственные редакторы:

А. В. Андронов  
Д. Д. Филатова

---

# БАЛТИСТИКА

Руководитель секции — доц. Алексей Викторович Андронов

Ответственная за работу секции — Дарья Дмитриевна Филатова

---

Анастасия Александровна Бузулуцкая (СПбГУ)

## Дистрибуция латышских относительных местоимений *kas* и *kurš*

Основным объектом изучения данной работы являются релятивные конструкции с относительными местоимениями (ОМ) *kas* ‘кто/что’ (1) и *kurš* ‘кто/который’ (2).

(1) *Tu biji jaunākais uzņēmējs pasaulē, kam oficiāli reģistrēta firma*

‘Ты был самым молодым предпринимателем в мире, у кого официально зарегистрирована фирма’

(2) *Tu biji jaunākais uzņēmējs pasaulē, kuram oficiāli reģistrēta firma*

‘Ты был самым молодым предпринимателем в мире, у кого/которого официально зарегистрирована фирма’ [LVTK]<sup>1</sup>

Как видно из примеров (1)–(2), ОМ *kas* и ОМ *kurš* могут использоваться в сходных контекстах, причём выбор той или иной стратегии релятивизации не связан с какими-либо очевидными синтаксическими либо семантическими различиями. Более того, оказывается, что в большей части случаев возможна взаимная замена этих двух местоимений, не приводящая ни к неграмматичности предложения, ни к существенному изменению значения.

Целью данной работы является выявление закономерностей и ограничений, связанных с выбором ОМ *kas* или ОМ *kurš*.

После просмотра грамматик латышского языка [Mllvg 1959; 1962; Serlītis et al. 1989] не возникает ясности в понимании того, в каких случаях следует применить ту или иную стратегию релятивизации. Используя ме-

---

<sup>1</sup> Большая часть примеров в работе найдена в Корпусе текстов латышского языка (Latviešu valodas tekstu korpuss [LVTK]) или в Интернете при помощи поисковой системы Google.

тод статистического анализа данных, мы попытались обозначить условия, при которых вероятность выбора *kurš* будет больше, чем вероятность выбора *kas*.

К примеру, статистически была подтверждена обозначаемая в Академической грамматике связь между предложным и непредложным употреблением относительного местоимения [Mllvg 1959: 527]:

Критерий	<i>Kurš</i>	<i>Kas</i>
Preposition +	36,77%	0,45%
Preposition –	63,23%	99,55%

Таким образом, мы можем утверждать, что при необходимости употребления с предлогом вероятность выбора *kurš* больше, чем вероятность выбора *kas*.

В [Андронов 2010: 43] отмечается, что «не рекомендуется использовать разные относительные местоимения при присоединении однородных придаточных предложений» (ср. Mllvg 1959: 527). Однако при обращении к Корпусу было установлено, что в действительности согласованные придаточные определительные могут вводиться не только одинаковыми местоимениями, но и различными.

Исследование проводится на материале Корпуса текстов латышского языка.

### Литература

- Андронов 2010 — А. В. Андронов. Очерки по практической грамматике латышского языка. Санкт-Петербург, 2010.
- Ceplītis et al. 1989 — L. Ceplītis, J. Rozenbergs, J. Valdmanis. Latviešu valodas sintakse. Rīga, 1989.
- Mllvg 1959; 1962 — Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika. I–II sēj. Rīga, 1959–1962.

Danguolė Valančė (Vytauto Didžiojo universitetas)

## **Leksikografinės būtent ir pavyzdžiui apibrėžtys ir šių žodžių vartosenos tyrimas, paremtas dabartinės lietuvių kalbos tekstynais**

Dalelytė – žodžių klasė, kuri prieš 50 metų lietuvių kalbos gramatikoje nebuvo skiriama. Ilgą laiką dalelytės buvo minimos kalbiniuose darbuose tiesiog kaip nekaitomi žodžiai, nepriskiriami jokiai kalbos daliai. Taigi jos buvo pasklidusios tarp kitų gramatinių kategorijų, tokių kaiprieveiksmis, jungtukas ar jaustukas. Pirmą kartą dalelytė kaip atskira gramatinė kategorija buvo įvardyta ir išsamiai aptarta 1971 metais pasirodžiusiame „Lietuvių kalbos gramatikos“ 2-ame tome (LKG 1971: 543–576). Tačiau reikia pažymėti, kad dar 20-ojo am-

žiaus pradžioje Jonas Jablonskis gramatikoje, išleistoje 1901 metais, buvo užsiminęs apie žodžius, kuriuos, nors ir aprašė kaiprieveiksmius, bet su išlyga, pavadino „tariamaisiaisrieveiksmiais“ (Jablonskis 1901: 141). Nuo pat pradžių apibrėžiant šios klasės narius sunkumų kilo pirmiausia dėl jų įvairovės: tiek sandara, tiek reikšmėmis jie labai skyrėsi, o jų sintaksinė funkcija galėjo sutapti arba būti artimarieveiksmiui ar jungtukui. Todėl dažniausiai dalelytės buvo vadinamosrieveiksmiais ar laikomos jungiamaisiais žodžiais, kurie atliko ne tik jungimo funkciją, bet ir galėjo suteikti sakiniui papildomų reikšmės niuansų, atspalvių ar perteikti kalbančiojo / autoriaus požiūrį. Tačiau iki šiol yra dalelyčių, apibrėžiamų dabartinės lietuvių kalbos žodynuose tik kaiprieveiksmiai ar jungtukai, o kai kuriais atvejais netgi nepateikiama jų gramatinė kategorija – prie žodyninio straipsnio tenurodoma tik sintaksinė funkcija – t. y. įterpinys arba modalinis žodis.

Šio pranešimo tikslas – panagrinėti du lietuvių kalbos žodžius *būtent* bei *pavyzdžiui* ir jų vartoseną dabartinėje lietuvių kalboje. Atsižvelgiant į surinktus šiandieninės vartosenos pavyzdžius pažymėtina, kad šių žodžių apibrėžtys „Dabartinės lietuvių kalbos žodyne“ (DLKŽ<sub>3</sub>, DLKŽ<sub>6e</sub>) ir ankstesniuose žodynuose (pvz., LKŽ<sub>e</sub>) ne visai atitinka jiems būdingą ar įprastą vartoseną ir atliekamas sakinyje funkcijas. Taigi remiantis šių žodžių vartojimo duomenimis ir atlikta jų analize, taikant modelių gramatikos metodą, buvo patikslinti tiriamųjų žodžių žodyniniai straipsniai, t. y. nurodyta kalbos dalis / dalys ir pridėti būdingiausi pavyzdžiai, iliustruojantys jų vartojimą, iš „Dabartinės lietuvių kalbos tekstyno“ (anotuoto (1 mln. žodžių) ir neanotuoto (per 140 mln. žodžių)). Tyrimas grindžiamas tekstynais – „Lietuvių mokslo kalbos tekstynu“ (CorALit; 9 mln. žodžių) ir „Dabartinės lietuvių kalbos tekstynu“ (didžiausiu autentišku šiandieninės lietuvių kalbos tekstynu), kaip objektyviais ir išsamiais vartosenos šaltiniais. Aprašant *būtent* bei *pavyzdžiui* buvo atkreiptas dėmesys į šių žodžių atitikmenis latvių (*proti* ir *tāds*) bei rusų (*именно* ir *например*) kalbose, palyginti jų leksikografinių apibrėžčių panašumai ir skirtumai.

### Šaltiniai

Dabartinės lietuvių kalbos tekstynas: <http://tekstynas.vdu.lt/tekstynas/> (žiūrėta 2013-01-10 – 02-25).

Lietuvių mokslo kalbos tekstynas (CorALit): <http://coralit.lt/> (žiūrėta 2013-01-21 – 02-25).

### Literatūra

DLKŽ<sub>3</sub> — Dabartinės lietuvių kalbos žodynas / Vyr. red. S. Keinys. 3 leidimas. Vilnius, 1993.

DLKŽ<sub>6e</sub>:— Dabartinės lietuvių kalbos žodynas: elektroninis leidimas / Vyr. red. S. Keinys. 6 leidimas. Vilnius, 2011. (Prieiga per internetą: <<http://dz.lki.lt>>, žiūrėta 2012-09-18.)

Jablonskis 1901 — P. Kriaušaitis. Lietuviškos kalbos gramatika // J. Jablonskis. Rinktiniai raštai. T. 1. Vilnius, 1957. — p. 57–180.

LKG 1971 — Lietuvių kalbos gramatika / Vyr. red. K. Ulvydas. T. 2. Vilnius, 1971.

LKŽ<sub>e</sub> — Lietuvių kalbos žodynas: elektroninis variantas / Vyr. red. G. Naktinienė. Vilnius, 2005. (Prieiga per internetą: <<http://www.lkz.lt>> žiūrėta 2013-02-10.)

## **Internacionālo priedēkļverbu skaidrojums „Mūsdienu latviešu valodas vārdnīcas“ darba versijā**

1. Valodas kultūrā daudz runāts par to, ka daļai internacionālu verbu priedēkļa pievienojums uzskatāms par kļūdu. Tie ir priedēkļi, kas uzsver perfektivitāti vārdos, kur perfektivitāte parādās jau pamatverba leksiskajā semantikā, piemēram, *publicēt — nopublicēt, deklarēt — nodeklarēt, bloķēt — nobloķēt*.

2. Diskusijas galvenokārt rada divveidu darbības vārdi, kas atkarībā no konteksta var izteikt gan pabeigtu, gan nepabeigtu darbību (Horeguchi 2011a, 2011b; Šmidebergs 2008). Piemēram, *2011. gada 23. novembrī Eiropas Komisija publicēja Komisijas paziņojumu Eiropas Parlamentam* (Korpuss) un *Laikraksts „Latviešu Avīzes“ 1822.–1823. gadā daudzus turpinājumus publicēja aprakstu „No Kurzemes“* (Korpuss).

3. Šādos gadījumos pabeigtu / nepabeigtu veidu var izteikt laika apstākļi un papildinātāji. Tomēr ikdienas valodā samērā bieži šādi divveidu darbības vārdi tiek perfektivēti morfoloģiski, t. i., — pievienojot priedēkli.

4. Topošajā „Mūsdienu latviešu valodas vārdnīcā“ (MLVV) redzams, ka daļa šādu verbu pāru skaidroti vienādi, piemēram, *kontrolēt — ‘veikt kontroli; pārbaudīt’* un *izkontrolēt — ‘veikt kontroli; pārbaudīt’*. Vienādi skaidroti arī *komandēt* un *nokomandēt*.

5. Ja formālais priedēklis pievienojas divveidu pamatverbam un to perfektivē, rodas aspektuāls verbu pāris pēc valodā jau esoša parauga. Ja tas ir izveidojies, pamatverbs sāk funkcionēt drīzāk kā imperfektīvs verbs (Horeguči 2011b: 103).

6. Internacionālo priedēkļverbu skaidrošanai galvenokārt izmantota formula „[darīt] un pabeigt [darīt] (ko)“ (piemēram, *nodeklarēt — ‘deklarēt un pabeigt deklarēt’*), arī „darot (ko) izdarīt“ (piemēram, *noformulēt — ‘formulējot izteikt’*).

7. Analizējot vārdnīcas ilustrāciju lauku, redzams, ka, piemēram, *deklarēt* un *nodeklarēt* ilustrēšanai izmantots viens un tas pats piemērs: *deklarēt savus ienākumus / nodeklarēt savus ienākumus*. Tāpat gandrīz vienādi ilustrēti vārdi *akcentēt* un *izakcentēt*, tādējādi, pat, ja priedēkļa pievienojums variē vārda nozīmi, minētie lietojuma piemēri to neatklāj. Lai gan semantikas skaidrojums šķietami atšķiras.

8. Vārdnīcā atsevišķiem vārdiem pievienotas norādes par lietojuma ierobežojumu, tomēr norāžu lietojumā vērojama nekoncekvence. Piemēram, šķirklī *nopublicēt* un *nocitēt* atzīmēts — „šo darbības vārdu vēlams lietot bez priedēkļa *no-*“, bet citiem atvasinājumiem, kas no valodas kultūras viedokļa ir tikpat nevēlami, nekādu komentāru par lietojuma ierobežojumu nav.

### **Avots**

MLVV — Mūsdienu latviešu valodas vārdnīca: <http://www.tezaurs.lv/mlvv/>  
Korpuss — Mūsdienu latviešu valodas tekstu korpuss: <http://www.korpuss.lv/>

## Literatūra

- Horeguchi 2011a — D. Horeguchi. Prefixation of foreign-origins verbs in Latvian // *Res Humanitariae* X. Klaipėda, 2011. — P. 216–233.
- Horeguči 2011b — D. Horeguči. Perfektivētie citvalodu izcelsmes *no*-verbi plašsaziņas līdzekļos // *Vārds un tā pētīšanas aspekti* 15 (1). Liepāja 2011. — 100.–108. lpp.
- Šmidebergs 2008 — I. Šmidebergs. Par verbiem ar lieku vai šķietami lieku priedēkli // *Linguistica Lettica* 17. Rīga, 2008 — 104.–111. lpp.

Agnė Zujevaitė (Vilniaus universitetas)

## Nevalgomų bei nuodingų uogų pavadinimų lietuvių kalbos žodyne motyvacija

Pranešime aptariama Lietuvoje augančių augalų, vedančių nevalgomas ar nuodingas uogas, pavadinimų motyvacija bei jų sudarymas. Darbo objektas — 80 pagrindinių augalų pavadinimų (šiam darbe jie sinonimiškai vadinami augalų vardais, fitonimais), bei per 112 jų morfologinių, akcentinių, fonetinių ir kt. variantų. Medžiaga rinkta iš „Lietuvių kalbos žodyno“ (LKŽ). Pagal struktūrą pavadinimai skirstomi į vedinius, dūrinius bei pastoviuosius žodžių junginius.

Pranešime aiškinamasi, kodėl kalbos vartotojai tam tikrus nekalbinės tikrovės objektus, šiuo atveju augalus, pavadina pagal vienus ar kitus požymius. Kitaip tariant, aptariamas nominacijos ir motyvacijos santykis, arba procesas ir priežastis. Nominacija — kalbos vienetų, įvardijančių nekalbinės tikrovės fragmentus bei formuojančių sąvokas apie juos, sudarymas, kognityvinis aktas, kuris reikalauja iš kalbos vartotojo sutelkti visas žinias apie tikrovę, nes koncepto vardas visada būna motyvuotas to supratimo, kurį žmonės turi apie atitinkamą daiktą (Gritėnienė 2006: 24). Pavadinami tam tikrus dalykus kalbos vartotojai atsižvelgia į vieną (*medutė*), du (tai įmanoma dūriniuose, pvz. *širdlapėliai*), netgi tris (pastoviuosiuose žodžių junginiuose, pvz. *raudonuoginiai lukštai*) požymius, nors jų gali būti daug. Požymių sąveika savo ruožtu sukuria dar vieną reikšmę. Augalų pavadinimuose dažniausiai pabrėžiamos konkrečios, su jūtimais (rega, skoniu, lytėjimu, uosle) susijusios savybės, tačiau netrūksta ir kitomis, abstraktesnėmis bei kultūrine, mitine sąmone ar tiesiog vaizduote pagrįstomis ypatybėmis motyvuotų pavadinimų. Pavadinimų įvairovė, sinonimų gausa atsiranda, nes skirtingi kalbos vartotojai skirtingai sureiškina tikrovės objektų požymius (vienam svarbios gali būti to paties augalo gydomosios savybės, kitam — dekoratyvumas ir pan.), nauji žodžiai dažnai pasidaromi ir kaip eufemizmai (kalbant apie nuodingus, tam tikrų gydomųjų „galių“ turinčius augalus tai ypač aktualu), taip pat nauji pavadinimai dažnai atsiranda dėl liaudies etimologijos bei kontaminacijos reiškinių.

Pranešimo išvados:

1) Uogų pavadinimai šnekamojoje kalboje bei tarmėse yra labai įvairūs. Priklausomai nuo to, koks augalo požymis išryškintas nominacijos procese,

vienas augalas gali turėti daugybę skirtingų vardų. Pavyzdžiui, pelkinis žinginyš (*Calla palustris*) turi dar bent devynis sinonimus: *šilotaurė, plaučiažolė, varlšaukštis, raudonuoginiai lukštai, lapūkas, lėpis, lukštienas, kytrė*; vilkauogė (*Paris quadrifolia*) dar vadinama *gyvatuoge, kekšuoge, vienvystyiu, kirmino uoga* ir pan.

2) Augalų pavadinimai ne tik labai įvairūs, bet ir nevienareikšmiai. Pavyzdžiui, *meškauoge* vadinami šie uoginiai augalai: *varpotoji juodžolė (Actaea spicata), paprastasis šaltekšnys (Frangula alnus), vilkauogė (Paris quadrifolia), juodoji varnauogė (Empetrum nigrum)*.

3) Labai gausu ir kai kurių pavadinimų akcentinių, fonetinių, morfologinių variantų. Štai pavadinimui *žalčialunkis* rasta dar apie 17 įvairių variantų. Tai susiję su tarmių ypatybėmis, liaudies etimologija ir kt. procesais.

4) Išanalizavus nevalgomų bei nuodingų uoginių augalų pavadinimus galima daryti išvadą, jog didžioji jų dalis — pejoratyvai. Kalbos vartotojai menkos vertės ar net pavojingus augalus linkę vadinti neigiamai konotuotais žodžiais.

5) Labai daug fitonimų sudaroma su gyvūnų pavadinimais. Dalis jų atspindi augalų išorės požymius (*varnauogė*), tačiau nepalyginamai didesnė fitonimų su gyvūnų pavadinimais dalis yra pejoratyvai (*vilkauogė, šunobelė, žaltininkas* ir pan.) Tai patvirtina teiginį, jog lietuvių kalboje zoomorfizmai dažniausiai turi neigiamą vertinimą (Gudavičius 2000: 96).

6) Nominacijos procese kalbos vartotojas vadovaujasi beveik visais pojūčiais: rega (pvz. *varnauogė, kiaurmedis, širdlapėliai*), skoniu (pvz. *pipirmedis, medutė, salkūnė*), uosle (pvz. *smirdelė, bezdalas*), lytėjimu (pvz. *smeguogė*). Neužfiksuota tik pavadinimų, kurie būtų pasidaryti vadovaujantis klausa.

## Literatūra

Gritėnienė 2006 — A. Gritėnienė. Augalų pavadinimų motyvacija šiaurės panevėžiškių partermėje, Vilnius, 2006.

Gudavičius 2000 — A. Gudavičius. Etnolingvistika, Šiauliai, 2000.

LKŽ — Lietuvių kalbos žodynas. T. I–XX. Vilnius, 1941–2002 (el. variantas: [www.lkz.lt](http://www.lkz.lt))

Арина Геннадьевна Иваницкая (Клайпедский университет)

## Письменные источники языка жителей Куршской косы (*kursenieki*): рукопись Г. Децкайт (H. Dezkeit)

В XVI веке на территории Куршской косы сформировался диалект, пришедший из Курляндии. Его называют наречием курсениеков<sup>2</sup>. По сути, это диалект латышского языка, однако он обладает яркими признаками старого куршского субстрата. Отделившись от диалектов Курляндии, он самостоятельно развивался и выполнял своеобразные коммуникативные функции, поэтому нередко считается отдельным балтийским языком. Та-

<sup>2</sup> Русский термин принадлежит В. Н. Топорову [2006: 28].



ким образом, наречие курсениеков одновременно можно определить как язык, диалект и социолект. Люди, говорившие на наречии курсениеков, не считали себя латышами, называя себя *kurši* (ед. ч. *kursis*), определяя этот термин с этнографической точки зрения (Kiseliūnaite 1995: 60). Наречие находилось под сильным влиянием немецкого и литовского языков.

На сегодняшний день наречие курсениеков почти полностью исчезло. После второй мировой войны жители Куршской косы эмигрировали в Германию, Швецию. Сегодня осталось всего несколько человек, говорящих на наречии курсениеков, и, осознавая свою этническую самобытность и печальную судьбу родного языка, некоторые из них пытались писать на нём. Учитывая исторический и культурный контекст, в котором существовал этот диалект, и то, что наречие является не только языком этнической группы Литвы, но и частью истории Латвии, каждый из его памятников ценен.

Письменное наследие наречия курсениеков состоит в основном из примеров, приведённых в работах учёных: А. Беценбергера (Bezenberger 1888), Ю. Плакиса (Plāķis 1927), Я. Эндзелина (Endzelīns 1931), П. Шмита (Šmits 1933), В. П. Шмида (Schmid 1989–1999). Среди самих курсениеков известны только два человека, которые пытались писать — автор трёх книг Рихард Пич (Richard Pietsch) и Герта Децкайт (Herta Dezkeit), тексты которой пока содержатся в рукописном виде в архивах Д. Киселюнайте. До войны курсениеки посещали немецкую школу, некоторые из них немного научились писать по-литовски. Используя принципы орфографии нескольких языков, авторы старались максимально отразить фонетику и морфологию живого языка (особенно Г. Децкайт); в текстах наблюдаются и основные синтаксические и лексические особенности. Содержание текстов составляют подлинные этнографические повествования, фольклор, воспоминания детства.

Цель данного доклада — познакомить с этим уникальным языком посредством рассмотрения письменных источников, созданных его носителями.

## Литература

- Топоров 2006 — В. Н. Топоров. Балтийские языки // Языки мира. Балтийские языки. 2006. — С. 10–50.
- Bezenberger 1888 — A. Bezenberger. Über die Sprache der preußischen Letten. Göttingen, 1888.
- Endzelīns 1931 — J. Endzelīns. Par kurseniekiem un viņu valodu // J. Endzelīns. Darbu izlase. III sēj., 1. daļa. Rīga, 1979. — 571.–578. lpp.
- Kiseliūnaite 1995 — D. Kiseliūnaite. Kuršių Nerijos kuršininkų kalbos ir etninio identiteto klausimas // Baltistica, XXX(2). Vilnius, 1995. — P. 59–64.
- Plāķis 1927 — J. Plāķis. Kursenieku valoda. Rīga, 1927.
- Schmid 1989–1999 — Nehrungskurisch I–III. Sprachhistorische und instrumentalphonetische Studien zu einem aussterbenden Dialekt / Hrsg. von Wolfgang P. Schmid. Mainz — Stuttgart, 1989–1999.
- Šmits 1933 — P. Šmits. Kuršu kāpu folklorā. Latviešu folkloras krātuves materiāli. Rīga, 1933.

## Перераспределение значений падежа после утраты отдельной формы (на примере инструменталиса в латышском языке)

Независимо от точки зрения на статус инструменталиса в современном латышском языке (обзор проблемы см. в [Andronovs 2011: 142–147]) несомненным является сокращение сферы его употребления, связанное с утратой самостоятельной формы.

В настоящей работе рассматривается вопрос о перераспределении способов выражения значений инструменталиса, ставшего в современном языке морфологически несамостоятельным падежом [Зализняк 1973: 70–71]. На месте его прежней формы выступают не только сочетания с предлогом *ar* (ср. «Instrumentāli... mūsdienu valodā bieži balsta prievārds *ar*» [Mllvg 1959: 401]), но и другие (предложно-)падежные конструкции (*rakstīt ar pildspalvu* ‘писать ручкой’, *iet ātros soļos* (= *ātriem soļiem*) ‘идти быстрыми шагами’, *nomirt no bada (badā)* ‘умереть от голода’). Однако употребление древнего инструменталиса всё ещё возможно в случаях, определяемых терминами Ablativus modi и Ablativus qualitatis латинской грамматики, ср. упомянутое *iet ātriem soļiem* и *cilvēks iedegušu seju* ‘человек с загоревшим лицом’.

При изучении истории категории падежа и её отдельных членов необходимо принимать во внимание сформулированное Е. Куриловичем различие между «грамматическими» и «конкретными» падежами [Курилович 1949: 191–192]. Семантическое употребление падежа развивается лишь на основе его синтаксического употребления, т. е. тех случаев, когда падеж участвует в падежных трансформациях типа *miles hostem occidit : hostis a milite occiditur* [Kuryłowicz 1964: 179–181]. Таким образом, существование семантического инструменталиса в латышском предполагает его синтаксическое употребление на более ранней стадии. Недостаточная выразительность формы инструменталиса должна была отразиться и на его синтаксическом употреблении, ср. разницу в управлении глаголов: лит. *rūpin-tis kuo* и лтш. *rūpēties par ko*, лит. *smirdėti kuo* и лтш. *smirdēt pēc kā*.

Утрата формы падежа и последующее изменение выражения его функций является одним из проявлений общего языкового стремления к аналитизму. Такие процессы можно наблюдать уже на поздних стадиях развития индоевропейского праязыка (если исходить из существования в нём восьмипадежной системы): во всех ветвях, кроме индоиранской, происходило объединение отдельных падежей и перераспределение их значений [Тронский 1967: 69–73], наблюдаемое и в латышском.

## Literatūra

- Зализняк 1973 — А. А. Зализняк. О понимании термина «падеж» в лингвистических описаниях // Проблемы грамматического моделирования / Отв. ред. А. А. Зализняк. М., 1973. — С. 53–87.
- Курилович 1949 — Е. Курилович. Проблема классификации падежей // Е. Курилович. Очерки по лингвистике. М., 1960. — С. 175–203.
- Тронский 1967 — И. М. Тронский. Общеиндоевропейское языковое состояние (вопросы реконструкции). Л., 1967.
- Andronovs 2012 — A. Andronovs. Tradicionāli latviešu gramatikas jautājumi // Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi, Nr. 7. Rīga, 2012. — 142.–157. lpp.
- Kuryłowicz 1964 — J. Kuryłowicz. The inflectional categories of Indo-European. Heidelberg, 1964.
- Milvgs 1959 — Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika. I sēj. Rīga, 1959.

Eglė Sinkevičiūtė (Vilniaus universitetas)

### *Media tantum* veiksmažodžių reikšmės lietuvių ir latvių kalbose

Pranešime nagrinėjama *media tantum* veiksmažodžių, tradicinėje gramatikoje vadinamų *reflexiva tantum*, semantika lietuvių ir latvių kalbose. Remiamasi nežymiai koreguota Kemmer (1993) semantine mediumo klasifikacija, kuri dar nebuvo taikyta baltų kalboms. Pranešime aptariama medžiaga buvo rinkta iš lietuvių (DLKŽ) ir latvių kalbų žodynų (LLVV). Lietuvių kalboje rasta 164 *media tantum* veiksmažodžiai, iš jų 69, neturintys tos pačios šaknies nepriešdėlinio atitikmens (pvz., *išsidūkti*, *pasiilgti*). Latvių kalboje rasta 369 *media tantum* veiksmažodžiai, iš jų 213, neturinčių tos pačios šaknies nepriešdėlinio atitikmens (pvz., *aizbrēkties*, *apsāpēties*).

Išnagrinėjus veiksmažodžius nustatyta, kad lietuvių ir latvių kalbose *media tantum* veiksmažodžiai gali būti priskiriami kelioms semantinėms grupėms.

Su refleksyvumu **susijusios** mediumo reikšmės:

1) Kūno veiksmų mediumas:

- a) priežiūra (lie. *gražiuotis*; la. *švītēties*);
- b) padėties kitimas (lie. *kvemptis*; la. *sēsties*);
- c) neslenkamojo judėjimo (lie. *kuprotis*; la. *žāvāties*);
- d) slenkamojo judėjimo (lie. *ropštis*; la. *rāpties*).

2) Netiesioginis mediumas (lie. *bylinētis*; la. *prāvoties*).

Su refleksyvumu **nesusijusios** mediumo reikšmės:

1) Reciprokai:

- a) 2 veikėjai: priešiškas veiksmas (lie. *kivirčytis*; la. *cīkstēties*), emocinis artumas (lie. *giminiuotis*; la. *radoties*), fizinis kontaktas (la. *rokoties*);
- b) kuopa (lie. *kuopotis*; la. *drūzmēties*).

2) Kognicinis mediumas:

a) paprasti protiniai veiksmi (emocijos (lie. *džiaugtis*; la. *priecāties*), supratimas (lie. *tarstyti*); jutimai (lie. *dairyti*; la. *ausīties*));

b) sudētiniai protiniai veiksmi (lie. *ryžtis*; la. *misēties*).

3) Spontaniškas mediumas (lie. *skaidryti*; la. *gadīties*).

4) Bendro aktyvumo mediumas (lie. *elgtis*; la. *darboties*).

5) Statiškas mediumas (lie. *svečiuotis*; la. *ciemoties*).

### Literatūra

DLKŽ — Dabartinės lietuvių kalbos žodynas / Vyr. red. S. Keinys. 4 leidimas. Vilnius, 2000.

Kemmer 1993 — S. Kemmer. *The middle voice*. Amsterdam — Philadelphia, 1993.

LLVV — Latviešu literārās valodas vārdnīca. 1.–8. sēj. Rīga, 1972–1996.

Dace Sproģe (Latvijas Universitāte)

## Izolēti izrunātu latviešu valodas divskaņu akustisks raksturojums

Divskaņi gan latviešu, gan ārvalstu fonētiķu un fonologu vidū ir runas skaniskā inventāra daļa, kuras interpretācijā nav panākta vienota klasifikācijas pieeja (Arlund 2006). Tas saistīts gan ar to artikulārajām un akustiskajām īpašībām, gan funkcijām valodā. Fonoloģisko sistēmu vienkāršošanas labad divskaņi kā fonēmas bieži tiek ignorēti.

Līdz šim latviešu valodas divskaņi akustiski pētīti dažādā fonētiskā apkaimē — izrunāti vai nu atsevišķos vārdos, vai vārdos, kas iesaistīti teikumos. Ir zināms, ka runas stils, temps, atrašanās attiecībā pret uzsvara vietu vārdā un fonētiskā apkaimē ietekmē skaņu artikulāciju, tā attālinot to no mūsu apziņā esošās ideālformas. Lai tuvinātos divskaņu ideālformas realizācijai un tās akustiskajam signālam un lai divskaņu dati būtu salīdzināmi ar patskaņu ideālformu datiem (Grigorjevs 2008), tika veikts pētījums, kurā analizēti izolēti izrunāti divskaņi. Lai redzētu divskaņu dinamiku, tie šoreiz gan formantu shēmās, gan psihofizikālajā plaknē attēloti kā savienotu punktu virknes, kurās attālumu starp punktiem nosaka 0.0375 s lielais mērījumu intervāls. Šāds attēlojums ļauj iegūt priekšstatu par reālo divskaņa artikulācijas trajektoriju. Spriežot gan pēc divskaņu formantu shēmām, gan trajektorijām psihofizikālajā plaknē, pat izolētā izrunā, kas ļauj izrunāt divskaņa ideālformai vistuvāko skaņu, vērojams tikai divskaņa pirmajam komponentam atbilstošs stabils posms, kam seko pakāpeniska pāreja uz otrajam komponentam nepieciešamo, lielākajā daļā gadījumu neveidojot otrā komponenta stabilo posmu divskaņa beigās (izņēmumi ir divskaņi [ui], [iu] un daļēji arī [ou], kuriem otrā komponenta posmu var saukt par nosacīti stabilu). Tas liecina, ka divskani neveido diviem latviešu valodas patskaņiem atbilstoši segmenti, starp kuriem ir plūstoša pāreja, bet mainīgs vokālis, kura sākuma daļa lielākoties atbilst kādam no latviešu valodas patskaņiem

(pirmā komponenta kvalitāte atbilstošā patskaņa kvalitātei neatbilst vienīgi divskaņiem [iu] un [ia] ), kas tālāk pakāpeniski maina savu artikulāciju un akustisko noformējumu virzienā uz citu latviešu valodas patskaņi (kā zināms, 8 no 10 latviešu valodas divskaņiem otrā komponenta mērķis ir [i] vai [u]), tikai divos gadījumos (divskaņiem [ei] un [au] ) sasniedzot tam nepieciešamo stāvokli divskaņa artikulācijas beigās. Salīdzinot ar teikumos izrunātiem divskaņiem (Grigorjevs 2009), izolēti izrunātu divskaņu otrā komponenta kvalitāte ir tuvāka atbilstošā patskaņa kvalitātei; izņēmums ir divskaņi [ai], [au], [ie] un [uo].

### **Literatūra**

- Arlund 2006 — Arlund P. An acoustic, historical, and developmental analysis of Sarikol Tajik diphthongs. Ph. D. Thesis / The University of Texas. Arlington, 2006.
- Grigorjevs 2008 — Grigorjevs J. Latviešu valodas patskaņu sistēmas akustisks un auditīvs raksturojums. Rīga, 2008.
- Grigorjevs 2009 — Grigorjevs J. Latviešu valodas divskaņu akustisks raksturojums // Latvijas Universitātes Raksti. 746. sēj. Rīga, 2009. — 40.–47. lpp.

Дарья Дмитриевна Филатова (СПбГУ)

## **К вопросу о системе морфонологических чередований в латышском языке**

Первое монографическое исследование морфонологии латышского языка принадлежит А. Калначе [Kalnača 2004]. По утверждению автора, многие теоретические проблемы латышской морфонологии рассматриваются в её монографии впервые [Kalnača 2004: 5], что объясняет необходимость специального анализа этой работы.

Согласно классическому определению Н. С. Трубецкого [1931: 116–117] морфонология включает: теорию фонологической структуры морфем; теорию комбинаторных звуковых изменений; теорию звуковых чередований, выполняющих морфологическую функцию. В данном докладе мы ограничимся лишь систематизацией звуковых чередований латышского языка (ср. мнение И. В. Иткина [2007: 26]: «термин „морфонология“ понимается нами, пожалуй, в наиболее узком из всех возможных смыслов — как описание системы морфонологических чередований того или иного языка»).

При систематизации будут учитываться следующие обстоятельства:

- тип чередования (живое/ историческое);
- основной алломорф и направление чередования;
- продуктивность чередования;
- сфера действия (вслед за Э. Станкевичем, описывавшим славянскую морфонологию [Stankiewicz 1966: 292], в балтийских языках также представляется целесообразным различать чередования в глагольной и именной лексике)

— взаимосвязи между разными чередованиями (например, *i*-палатализацией и чередованием /æ/ и /e/).

В работе рассматриваются такие чередования как *j*-палатализация (*brāl-is* : *brāl-i*, *cel-t* : *ceļ-u*), *i*-палатализация (*tecēt* – *tæku*, *teci*, *tæk* – *tecēja*), депалатализация (*gulēt* – *guļu*, *guli*, *guļ* – *gulēja*), прогрессивная и регрессивная ассимиляция (*mez-dam-s* < \**met-dam-s*; *vēj-š* < \**vēj-s*), усечения (*ves-t* : *ve-šan-a* < \**ved-šan-a*), чередования «узкого» и «широкого» *e* (*rædzu* – *redzi*, *rædz*, *rædzam* – *rædzat*), аблаутные чередования (*bruk-* : *brauk-*), а также разнообразные алломорфы суффиксов (*darb-iniek-s* : *bezdarb-niek-s*).

Описание некоторых чередований вызвало трудности. Так, на выбор алломорфов суффикса *-niek-* влияет целый ряд грамматических и фонологических обстоятельств, таких как сонорность предшествующего согласного, количество слогов и др.

### Литература

Kalnača 2004 — A. Kalnača. Morfēmika un morfonoloģija. Rīga, 2004.

Трубецкой 1931 — Н. С. Трубецкой. Некоторые соображения относительно морфологии // Пражский лингвистический кружок. М., 1967. — С. 115–118.

Stankiewicz 1966 — E. Stankiewicz. Slavic morphophonemics in its typological and diachronic aspects // E. Stankiewicz. The slavic languages unity in diversity. Berlin, 1986. — P. 267–300.

Janina Šukytė (Vilniaus universitetas)

## Palyginimai su žmogaus kūno dalių pavadinimais

Pranešime pristatomas tiriamasis darbas, kurio objektas — lietuvių kalbos frazeologiniai palyginimai su žmogaus kūno dalių pavadinimais. Sukonkretinant ir paaiškinant darbo temą smulkiau, galima paminėti, kad darbui buvo renkami tik tokie palyginimai, kuriuose lyginimo objektas yra kokias nors žmogaus kūno dalis, pvz.: *Galvelė kaip aguonėlė* (Krsn); *Nosė pamėlynavusi kaip skendinio bamba* (Pp); *Kojos kaip briedžio* (labai ilgos) (Gs); *Geltoni plaukai – kaip aukšiniai* (Kp); *Išpūtęs akis kaip apuokas ir spokso* (Vv); *Veidas nu strazdanų taip margas kaip genys* (Trš); *Jos kaklas ilgas kaip gervės* (Slm); *Pilvas išsipūtė lyg būgnas* (J. Dov).

Įvadinėje darbo dalyje plačiai aptariamos pagrindinės su darbu susijusios sąvokos (frazеологізмo ir somatinio frazeologizmo sampratos, palyginimo samprata), atkreipiamas dėmesys į palyginimo sandaros problemą. Darbe laikomasi nuomonės, kad lyginimo objektą reikia įtraukti į bendrą frazeologinio palyginimo struktūrą, nes šiame darbe aptariama kokios kūno dalys su kokiais lyginimo vaizdą nusakančiais dėmenimis (remomis), lyginimo etalonais, žmogaus gyvenimo realijomis yra siejamos ir kas tampa lyginimo pagrindu.

Tyrimo medžiagą sudaro 617 somatinių palyginimų, kurie surinkti iš 1985 m. Klementinos Vosylytės sudaryto „Lietuvių kalbos palyginimų žodyno“ (LKPŽ).

Darbe nesiekama visapusiškai išnagrinėti somatinių palyginimų. Darbo tikslas – aptarti bendriausius junginių semantikos bruožus, įvairovę, motyvaciją. Surinkti palyginimai suskirstyti į grupes pagal somatinį junginio elementą ir sudarytos somatinės palyginimų grupės. Pirmiausia išskiriamos trys pagrindinės sritys – palyginimai su viršutinės kūno dalies (nuo pakaušio iki juosmens) organų pavadinimais, palyginimai su apatinės kūno dalies organų pavadinimais ir palyginimai su vidaus organų pavadinimais. Nustačius kiekvienos grupės palyginimų skaičių buvo pastebėta, kad didžiąją dalį surinktų pavyzdžių sudaro palyginimai su galvos ir jos dalių pavadinimais (464 palyginimai). Palyginimų su žmogaus vidaus organais rasta nedaug (17 palyginimų), todėl jie į atskiras grupes nėra skirstomi.

Darbe taip pat trumpai aptarti somatinių elementų sinonimai ir palyginimų variantai bei įdomesnių palyginimų struktūra. Daugelio palyginimų motyvacija gana aiški, jaučiamas tiesioginis ryšys tarp lyginamojo objekto ir jo lyginamojo etalono. Žmogaus kūno dalys dažniausiai lyginamos su įprastais, kasdieniniais jo aplinkos, buities daiktais, nemažai yra biomorfinių ir zoomorfinių palyginimų. Į palyginimus kūno dalys dažniausiai įtraukiamos dėl neįprastos, estetiškai negražios išvaizdos, todėl neigiamos konotacijos palyginimų randama kur kas daugiau nei teigiamos. Kūno dalių pavadinimai, įeinantys į somatinius palyginimus, dažnai susiję su svarbiomis tų dalių atliekamomis funkcijomis (rega, klausia, kalbėjimas ir pan.). Dažnai palyginimuose tam tikrų kūno dalių pavadinimai metaforiškai apibūdina visą žmogų. Kai kurie pavyzdžiai aptarti etnolingvistiniu, aksiologiniu bei kognityvinės lingvistikos aspektais.

### **Šaltiniai**

LKPŽ — Lietuvių kalbos palyginimų žodynas / sudarė K. B. Vosylytė. Vilnius, 1985.

## Содержание

<i>A. A. Бузулуцкая (СПбГУ)</i> . Дистрибуция латышских относительных местоимений <i>kas</i> и <i>kurš</i> .....	1
<i>D. Valančė (Vytauto Didžiojo universitetas)</i> . Leksikografinės būtent ir pavyzdžiui apibrėžtys ir šių žodžių vartosenos tyrimas, paremtas dabartinės lietuvių kalbos tekstynais.....	2
<i>S. Jērāne (Latvijas Universitāte)</i> . Internacionālo priedēkļverbu skaidrojums „Mūsdienu latviešu valodas vārdnīcas“ darba versijā .....	4
<i>A. Zujevaitė (Vilniaus universitetas)</i> . Nevalgomų bei nuodingų uogų pavadinimų lietuvių kalbos žodyne motyvacija.....	5
<i>A. Иваницкая (Клайпедский университет)</i> . Письменные источники языка жителей Куршской косы ( <i>kursenieki</i> ): рукопись Г. Децкайт (H. Dezkeit).....	6
<i>A. E. Сапожнинская (СПбГУ)</i> . Перераспределение значений падежа после утраты отдельной формы (на примере инструменталиса в латышском языке) .....	8
<i>E. Sinkevičiūtė (Vilniaus universitetas)</i> . Media tantum veiksmazodžių reikšmės lietuvių ir latvių kalbose.....	9
<i>D. Sproģe (Latvijas Universitāte)</i> . Izolēti izrunātu latviešu valodas dīvskāņu akustisks raksturojums.....	10
<i>Д. Д. Филатова (СПбГУ)</i> . К вопросу о системе морфонологических чередований в латышском языке.....	11
<i>J. Šukytė (Vilniaus universitetas)</i> . Palyginimai su žmogaus kūno dalių pavadinimais.....	12